

Református egyházfegyelem a tágabb értelemben vett Maros–Körös–köz anyakönyveinek tükrében

BÍRÓ ENDRE

A kutatás célja, történeti és földrajzi szövegkörnyezete

„*Miért pont az anyakönyvek?*” – fogalmazódhat meg a kérdés az Olvasóban, amikor tudatosul benne, hogy e témának sokkal specifikusabb, kézenfekvőbb forrásait tisztelheti az utókorra maradt egyházfegyelmi és presbiteri jegyzőkönyvekben, canonica visitatiókban vagy a súlyuk miatt érdekesebb ügyekkel kecsgető, bírói hatáskörben hozott esperesi és püspöki döntésekben. Az egyházi úton is büntetendő vétkek gyülekezeti szinten való nyilvántartása kapcsán mégsem kerülheti el figyelmünket a címbeli forráscsoport, részben gyakran tapasztalt adatgazdagsága, részben pedig azon tény miatt, hogy az önálló egyházfegyelmi jegyzőkönyvvezetés korántsem azonos időben kezdődött meg az egyes eklézsiákban.¹ E tanulmány célja, hogy felmérje a korabeli anyakönyveknek a témára vonatkozó információs szerepét és feldolgozza az általuk nyert képet.

Az egyházfegyelem Magyarországon sem egyidős az anyakönyvezéssel. Ha csak a „fiatalabb”, kálvinista vonatkozásokat nézzük, Illyés Endre szerint már az 1550-es esztendő végé is a kísérletezés jegyében telik,² míg az első ismert és máig meglévő anyakönyvet 1624-ben kezdik el vezetni a Zala vármegyei Kis-komáromban (a szemügyre vett földrajzi területen az egyházmegyeszékhelyi szerepet is betöltő Békés uralja a sort 1732-vel).³ Eleinte egy anyakönyv nemcsak a hitéleti szempontból jelentős, klasszikus három életeseménnyel (születés, házasság, halál) kapcsolatos tényeket tartalmazta, hanem ide jegyeztek fel minden olyan adatot, történetet vagy információt, amely a közösség számára valaminő fontossággal bírt, mintegy „mindenes kötetként” kezelve az íráshor-dozót. Tekintve, hogy e jelenség a XVIII. században szó szerinti virágkorát élte – ami némely gyülekezetnél a következő század első felére is bőven átnyúlt –, az ekkor vezetett matrikuláink alapvető forrásként szolgálnak gyülekezetük hely-, gazdaság- és társadalomtörténetére nézve. Nincs ez másként az egyházi bünygyi rovatokkal sem, hiszen a keresztyény vallásosság még ekkor is meghatározója volt a mindennapi magán- és közéletnek, tekintélyt sugallva a lelkész és az egyház

1 HEGYI 2016, 259–260. Vannak gyülekezetek, melyek anyakönyveiben kevésbé érdekes, nem különösebben részletezett vagy túl kevés bejegyzést találunk leírva, adott esetben akár egyet sem. (Zsadányban kerek négy évtizeden át szünetelt a penitensek írásos számontartása. Zsadány, 143.) A példa kedvéért elég néhányat kiragadni: a hódmezővásárhelyi, mezőbaji, nagyzerindi és pankotai kötetekben 5 alatti esetszámot könyvelhetünk el, a gyulaiakban és a vésztőiekben pedig konkrétan 0-t. E közösségek legtöbbször azonban erre a célra már korán elkezdett külön jegyzőkönyvet vezetni, Gyula kapcsán önálló tanulmány is született (Kósa László).

2 ILLYÉS 1941.

3 JUDÁK 1977.

munkájában közreműködők számára.⁴

A tágabb történeti kontextusnak ugyanakkor sajátos jellemzője, hogy az egyház addigi hatalmi pozícióján drasztikus törés keletkezik, hiszen a felvilágosult abszolutizmus uralkodói arra törekcsenek, hogy minél több, korábban jellemzően egyházi hatáskört átemeljenek a világiak közé. Ekkor indul el többek között az egyházi fegyelmezés is egy olyan lejtőn, amelyről már nem lesz érdemi visszafordulás, bár igazán elsorvadni csak a XIX. század második felétől fog.⁵ Tanulmányom azonban csak az átmeneti szakaszt hivatott tárgyalni az idevágó szakirodalom és más források felhasználása mentén.

A földrajzi területi behatolás – mely a Maros és a Sebes-Körös közötti területet jelöli a Tisza és az Erdélyi-szigethegység ölelésében – indokai abban keresendők, hogy az egyházmegyei határok a vizsgált időszakban több alkalommal, olykor jelentős mértékben módosultak,⁶ és talán e változások miatt nem jellemzi egységes gyakorlat az egyidőben egy esperességhez tartozó gyülekezetek fegyelmező szokásait. A vizsgálódás az egységesség kitűzött célja okán olyan térbeli keretekhez kíván igazodni, amelyek a vizsgált időtartam során állandók, változatlanok. Ebből kifolyólag nem egy komplett egyházigazgatási egység területének összes gyülekezetét vizsgálom, hanem az említett geográfiai térség azon közösségeit mutatom be, melyek matrikuláiban valamiképpen említésre méltó jelenség fedezhető fel: Kispereg, Gyoma, Ant, Biharugra, Kőtegyán, Magyarremete, Mezőtelegd, Okány, Sarkad és Zsadány. Békés, Mezőbaj, Mezőgyán és a fegyelmi névsorral nem rendelkező Körösnagyharsány csekélyebb hivatkozási gyakorisággal, de a talált tartalom érdekessége miatt szintűgy részét képezi a szemlének. A kutatás anyakönyvi vetületét az elcsatolt részek vonatkozásában az Arad és a Bihar Megyei Levéltárban fizikailag fellelhető források, a mai Magyarországot illetően pedig az itt őrzött levéltári kútfők digitalizált képsorai biztosították.

A továbbiakban a mikroszintű egyházi büntető gyakorlat, valamint az előforduló bűnök – a könnyebb áttekintés végett általam kialakított – négy kategóriáját elemzem.

Az egyházközségek büntető gyakorlatának változásai, a régi intézmények viszonylagos továbbélése és az önkéntes alávetés

A büntetések eredetileg két közös jellemzővel bírtak: az egyik a megszégyenítés, a másik az ehhez szorosán kapcsolódó nyilvánosság volt (generális prevenció); e kettő fokozatos, majdhogynem egybeeső oldódása figyelhető meg a vizsgált időszakban. E változások kényszerű tényezői fentről és letről egyaránt jelentkeztek. Egyfelől azt láthatjuk, hogy a felvilágosult uralkodók igyekeztek az egyházi hatásköröket oly módon is szűkíteni, hogy a hagyományosan e körbe tartozó cselekmények büntetését világi hatáskörbe emelték át, és egyúttal tiltották e bű-

4 ILLYÉS 1941.

5 ILLYÉS 1941.

6 *Gyülekezettörténet: az egyházközségek egyházmegyei beosztásának változásai 1703-tól.*

nők egyházi büntetését vagy az ezek kiállítására való kényszerítést (felülről érkező kényszer), másfelől pedig a református gyülekezet működésében kulcsszerephez jutó presbitérium tagjai között egyre gyakrabban szerepeltek jobbágyok is, akiknek a fegyelmi döntését a nemes penitensek kevésbé – vagy egyáltalán nem – tekintették irányadónak⁷ (alulról érkező kényszer) amellet, hogy e demokratizáló folyamatban hagyományos politikai előnyhelyzetüknek is vesztét érezték, ami érdekeik szívósabb védelmére sarkallta őket.⁸ A probléma orvoslására maga az egyház is szorgalmazta az enyhítést: előbb a nemes, majd a többi elkövetőt érintően is lekerült a napirendről a megszegyenítést célzó szankciók alkalmazása, áttértek a pénz-, esetleg terménybüntetésre (gabona), a templomi nyilvánosság helyett egyre inkább a parókián, a lelkész, illetve a presbitérium előtt zajlott a bűnbánat. Sőt az is elterjedt, hogy a nagybeteg vétkezőket otthonukban látogatta meg a fegyelmi jogosult(ak köre), így szó szerint a betegágyukban poeniteálhattak.⁹ Mindezek eredményeképpen az egyházi intelem egyre szelídebbé és privátabbá vált.

A fegyelmezés mérséklődésének törvényszerű velejárója volt annak háttérbe szorulása is. Míg a XVI–XVII. századi zsinatok napirendjének kiemelt pontjai között szerepelt,¹⁰ II. József uralkodását (1780–1790) követően már inkább gazdasági-pénzügyi kérdések foglalkoztatták az egyházférfiakat.¹¹ Ez tárul elénk az egyes gyülekezetek anyakönyveiből is: a kurátorok, egyházfiak, rektorok vagy maga a prédikátor díjazásáról, a templomi javítások költségeiről, rossz termésű év esetén a gabona árának alakulásáról – melyben a közösség által eltartott lelkész igencsak érdekelt volt¹² – tucatszámra szerepelnek beírások. Még a presbiteri eszközövekben is csak az utolsók között említődnek az egyházi rendtartásra nézve támasztott elvárások: „a botránkozásoktól nem tsak magam fogok őrizkedni; hanem másokat is arra fogok kérni és inteni hogy a’ botránkozásoktól őrizkedjenek, a’kiket pedig lakostársaim között botránkoztató életüket tapasztalnék azokat a T[ekintetes]. Prédikátornak bejelentek.”¹³

7 ILLYÉS 1941. E jelenség ellenére – vagy csak azzal nem számolva – a „közönséges népek” egyház-tanácsi részvételét Szentmiklósi Sebők Sámuel szentesi lelkész és békési alesperes is szükségesnek látta, „mert adják magokat elől sokszor olyan dolgok, a’mellyekben a község consensussa is meg kívántatnék”. *A békési egyházmegye egyházkormányzati tervezete egyházfegyelem, papmarasztás, papváltás módosítása tárgyában*

8 KÓSA 2011, 73–74., 115–116.

9 Ez történt a visszaeső kisperegi Danka Jánosné esetében is, aki a nős Farkas Péterrel követett el házasságtörést (1814). KRLH, fond szám nélkül, reg. 1., p. 89. Öt nappal később vízibetegségben elhalálozott. p. 75.

10 S. LACKOVITS 2007, 126–127.

11 ILLYÉS 1941.

12 BÁRTH 2013, 24–25. A belső személyeknek nyújtandó búzaszolgáltatás tárgyában Fazekas András bihari esperes utasít és érvel részletekbe menően az addig (1809. augusztus 20.) szokásos vékamértékek érvényben hagyása mellett (az újak ugyanis kedvezőtlenül érintették volna az egyházi népek javadalmazását). Okány, 156.

13 Nagyharsány (Bihar), 155.

Hangsúlyozandó, hogy a mindenkori fegyelmi szigor közösségenként változó volt, függhetett annak méretétől, értékrendjétől, a zömében egyszerű emberekből álló gyülekezet és az előjárók erőviszonyától, meg persze a felső (egyházi és világi) elvárásoktól is. Ezt juttatja kifejezésre az alábbi parázna esetek összehasonlítása is: Anton még az 1820-as években is zajlottak megszégyenítő és nyilvános vezeklések,¹⁴ míg Magyarremetén már 1793-ban a parókián, a helyi előjárók jelenlétére szorítkozva poeniteáltak a vétkezők.¹⁵ Érezhető a nem kis időbeli eltolódás a Bihar vármegyei, ezenfelül a Bihari, majd 1822-től a Nagyszalontai Egyházmegyéhez tartozó két gyülekezet fegyelmező gyakorlata között, aminek érdekességét növeli, hogy Ant kedvező földrajzi-infrastrukturális környezetben, Gyulától és Szalontától nem messze található, Remete pedig ehhez képest eldugottabban, a Belényesi-medencében fekszik, távolabb az egyházmegyei élet központjától.

Minthogy a tágabb Maros–Körös-köz református anyakönyveinek jelentős részét a felvilágosult uralkodók enyhítő tevékenységének időszakában vagy azt követően kezdik el vezetni, a gyakorlatból apránként kiszoruló megszégyenítés-szankciók (leszámítva az eklézsiakövetést) viszonylag kevés matrikulában fordulnak elő. Az anti példa mindenesetre nem egyedülálló: Okányban egy bábasszonyt, bizonyos Baksa Jánosnét 1833-ban pálcaütéssel fenyegettek meg amiatt, hogy már rögtön kinevezését követően az „asszonyi nemek erőtlenségei” mutatkoztak meg rajta.¹⁶ Az eklézsiakövetés több gyülekezetben is szó szerint előfordul, leggyakrabban mégsem bocsátkozik részletekbe a sorok írója. Az anti, biharugrai és gyomai egyházak fegyelemtörténetét látványosan végigkíséri ez a Vajna Károly által magyarnak tartott intézmény,¹⁷ utóbbi helyen még az 1860–1870-es esztendőkből is szokás volt ekléziát követni, még ha ekkor már főként magánúton is.¹⁸ A legsúlyosabbnak minősülő következmény, a kiátkozás (excommunicatio) időtartamára a következő adatokat találjuk: Virág András szörnyűnek titulált káromkodása miatt büntették meg Kötegyánban 1787. október 30-án, és csak jövő év február 27-én nyert az absolvatio révén visszabocsátást,¹⁹ a szomszédos Zsadányban Zselyki Judit „idős leány” paráználkodása váltotta ki az 1836. április 3-i kiközösítést és az úrvacsorától eltiltást, melyet a gyülekezet színe előtti vallomástételével tett jóvá július 22-én.²⁰ Sehol sem derül ki egyértelműen, hogy e pár hónapnyi tartamot a helyi normaszigor követelményei határozták

14 Lásd a súlyosan visszaeső Szilágyi Erzsébet és a szomszéd falubeli Tógyer cigány – egy rajtakapott páros – esetét, akiknek a templom előtt összeláncolva kellett szégyenkezni. ARLH, fond nr. 287., reg. 57., p. 124.

15 Lásd Latzi Sára eljegyzés előtti teherbe esését Lukáts Misurtól, amit csak az eset 10. hónapjára vallottak meg önként. MRRLH fond nr. 300., reg. 948., p. 55.

16 Okány, 161.

17 NAGY 2019, 66.

18 Gyoma, 513–516.

19 Kötegyán, 87.

20 E közösségekben feljegyzett esetek legtöbbszörrel illetően alkalmazták ezt az intézményt. Zsadány, 143.

meg, vagy csak ennyi idő telt el, míg a vétkező a maga jószántából visszabocsátásért folyamodott. Így nem állapítható meg egyöntetűen, hogy ez a jelenség a klasszikus egyházfegyelmi korszak tovább élő maradéka, mely éppen ezekben az években éri el fordulata csúcspontját, vagy már a fordulat utáni lassú hanyatlás egyik bizonyásjele. A nem poeniteálók egyébiránt szintén eklézsián kívülinek tekintettek a belső fenytés meg nem történtéig.²¹

Külön szemlét érdemelnek a magyarremetei gyülekezet fegyelmezési szokásai. A helyi egyházkormányzat 1811-ben hozta meg azon rendelkezését, hogy akik Isten házában másokat megbotránkoztatnak, és nem engednek a rendre intő szónak, azok „a templom előtt a nép láttára veretessenek meg”,²² ami arra enged következtetni, hogy az istentisztelet rendje „liberalisabb” eszközökkel nem tűnt fenntarthatónak, a példaállítást az általános megelőzés érdekében célravezetőnek szánták. A precedenst azonban nem ismerjük, mivel templomi rendbontással kapcsolatos konkrét esetek sem azelőtt, sem azután nem szerepelnek egyik remetei anyakönyvben sem, márpedig az 1787–1839 közötti időszakot felölelő mindhárom matrikula (rendszeretlenül) tartalmaz egyházfegyelmi emlékeket, külön jegyzőkönyvük aligha volt. Ebből az következhet, hogy az elretentő szabály rögzítése csupán a lelkész és a presbitérium számára volt fontos. Viszont ugyanitt olyan egyházfegyelmi esetekkel is találkozunk, amelyekben a különféle büntetéseket (pálcaütés, gabonabüntetés) az első ízben való elkövetésre tekintettel elengedik azzal a kikötéssel, hogy a következő alkalommal a nevezett szankció megduplázódik.²³ Ezek alapján az körvonalazódik, hogy a remetei előjárók egyensúlyra törekedtek a nyers szigor és az engedékenység között, illetve az adott gyülekezetre nézve képet kapunk a visszaeső vétkes megbüntetés gyakorlatáról is.

Az egyházi büntetések kiállítására való kényszerítés uralkodói tilalma miatt felerősödött az önkéntes vezeklés jelentősége. Ennek tettenérésére a reverzális lehet némileg jó példa, amely több gyülekezet anyakönyvében is öröklétet kapott. Eszerint a vétkező arra nézve tesz fogadalmat, hogy soha többé nem követi el az adott bűnt, ennek ellenkező esetére olykor meghatározott a várható büntetés is.²⁴ Persze nem hagyható figyelmen kívül az e korszak felnőttkorú népességére

21 Sarkad (Bihar), 415. Az eklézsián kívüli házastárral együtt élő vagy testi kapcsolatot folytató hitves maga is paráznának minősült, ezért kellett poenitentiát tartania Kis Istvánnak is. A sors fintora, hogy egy Kis Istvánnéként hivatkozott asszony öt nappal később férje elhagyásáért (hitszegés) gyakorolt bűnbánatot; nem kizárt, hogy ő lehetett a kirekesztett feleség (1766). Ugra (Bihar), 58. Egy másik ugrai nő, Szabó Erzsók viszont megtette a szükséges lépéseket férje, a feleség testvérével fertelmeskedő sánta Balogh Ferenc megbűnhődése érdekében, akinek így a nagyváradi tömlöcben kellett seprőbüntetést kiállnia. Nem tudni, hogy az asszony személyes bosszúból, az adódó egyedüllét miatt vagy egyébként is paráználkodott, mindenesetre „fattyat vetett”, amiért ekléziát követett (1825). Ugra (Bihar), 60.

22 MRRLH, fond. nr. 300., reg. 949., p. 81.

23 Ez a döntés született a menyét mocskoló és annak férjét ellene felbujtó anyós, Opra Kata esetében is (1825). MRRLH, fond 300., reg. 949., p. 83.

24 „...ha ennekutánna leg kissebbet vétek is T[ekintetes]. Szólga Biró Úr Kezeben adattassam.”

még csak elvétve jellemző iskolázottság ténye: az írás minden bizonnyal nem a fogadalomtevő saját tollából való, hanem az egyházfegyelmi jogosult kölcsönözte a szöveget, melyet az érintett legfeljebb szóban utána ismételt, illetve keresztvonásával ellátott. Ez utóbbi elkövetői részről világosan jelzi az analfabetizmust, ám a felvilágosult szellemű királyi rendeletek szerint a vezeklés szándéka az önkéntes(nek látszó) forma révén elviekben teljesül, akár hitbeli meggyőződés, akár társadalmi nyomás váltja ki azt, e keresztvonás pedig éppen ezt az önkéntes alávétést erősíti meg.

Nemi és házaselet normáiba ütköző bűnök

A paráznaság (amely alapesetben egymással házassági viszonyban nem lévő felek szexuális érintkezését jelenti) egyike az olyan bűnöknek, amelynek hagyományosan két, egymással szemben cselekvő elkövetője van, egy férfi meg egy nő – noha a számnevek olykor aránytalanul is növekedhetnek valamelyik vagy mindkét oldalon. Arról bár nincs teljesen egyértelmű adat, hogy egyszerre hány személy paráználkodott egyidőben és egymás társaságában, olyan bűnbánatról tudunk, amely egy nő 2–4 férfival megtörtént esetéről vagy eseteiről tanúskodik. Sarkadon arra is akad példa, hogy a nő által büntársként felsorolt személyek mellett még más is gyanúsnak tart a lelkész vagy a presbitérium, akit név szerint is megemlítenek.²⁵

A paráznaság egy kivétellel megjelenik minden olyan gyülekezet írásos emlékezetében, amelynek anyakönyve bűnlajstromot tartalmaz és szinte mindig többséget alkot a többi bűnhöz képest.²⁶ Gyoma egyike azoknak a közösségeknek, melyek anyakönyveikben csak parázna magatartásokat tartanak számon, ráadásul évtizedeken keresztül.²⁷ E bejegyzések sokféle tényállást, szituációs elemekben gazdag tartalmat tárnak elénk. Megismerhető belőlük az elkövetők családi és társadalmi státusza (utóbbi inkább férfiakra vonatkozóan), alkalmasint az életkora,²⁸ de előfordulhat testi-szellemi állapot, személyes kapcsolat vagy akár az elkövetés módja is.

Lehetett alkalmyszerű „hálás” vagy hosszabb időtartamot is átfogó „társalkodás”, utóbbira a tisztátalan élet kifejezés volt használatos. A törvénytelen együttélés még nem feltételez automatikusan nemi kapcsolatot,²⁹ de szintén a házasság intézményének megkerülése, be nem várása ad okot a megfeddésre. A „megterhesedés” és a vérfertőzés már a tilalmas közösülésen is túlmutató,

MRRLLH, uo.

25 Jelen helyzetben a hölgy sógorára vetül némi árnyék. Érdekes, hogy a három férfi közül egyik neve sem olvasható a bűnbánók között. Sarkad (Bihar), 415.

26 Ugyanez a tendencia rajzolódik ki a XVIII. század első felében a távoli Küküllői Egyházmegyében is (az adatokat nem anyakönyvi, hanem vizitációs jegyzőkönyvi feljegyzésekből ismerjük). Kiss 2011.

27 Gyoma, 508–516.

28 Kis Zsuzsánna 18 éves hajadon ifj. Drechsel Lajos báróval került intim viszonyba (1858). Gyoma, 512.

29 A Geleji Katona István-féle LXVI. kánon is külön említi a paráznaságtól.

ún. minősített eset, melyet a bűnlajstrom oldalain nem ritkán kísérték megvető kifejezések,³⁰ híven tükrözve ezzel a korszellemet. Átlagában nehéz megállapítani, hogy könnyűvérűen, szerelemből vagy erőszakkal követték-e el, de vannak egyértelmű szituációk is.³¹ A „gyanús” esetek közé tartozik az anti „sánta nyomorék” lány és a szabadságos katona afférja (1863), de nem kevésbé kelti fel a figyelmet Dési Sára esete, aki „a vak Pap Ferentzel tartott tilalmas parázna társalkodásért |: mely miatt gyermeke is született de megholt :| poenentiát tartott a templomban [...] a népes gyülekezetbe” (1836). Pap egy hónappal később maga is nyilvánosan színt vallott tettéről és magát minden jóra ajánlotta, ám 11 évvel később ismét paráznaság alanyaként tűnt fel, és ezúttal csak a lány, Bódi Zsuzsánna poeniteált.³² Nem teljesen világos, hogy a „világtalan” férfi maga is kívánta az együttlétet vagy valóban kihasználta áldozat volt. Az a jelenség mindenestre széles körben észrevehető, hogy az elkövetők közül csak a nő folyamodik megbocsátásért, noha legtöbbször név szerint is ismert a férfitárs. Ugyanakkor arra is látunk példát, hogy szembesítették őket egymással. Ilyenkor jellemzően a női fél fogalmazta meg a vádat, és a férfi sokszor „álhatatosan tagadta”, hogy köztük lett volna valami vagy hogy a megfogant gyermek tőle lenne. De tudunk nem egy olyan végkifejletről is, amely során az elkövető felek poeniteneálás után házasságot kötöttek egymással – kvázi előre elhálták az intézményt, egybekelésüknek viszont feltétele volt a bűnbánat.

Az ismeretlen kilétű férfi elkövetők rendszerint erőszakosan vagy megtevesztőleg tűnnek fel a bejegyzésekben. Cs. Tóth Istvánné biharugrai asszony „egy bizonytalan férfiúnak vele éjszaka tudtán kívül |: rendes és törvényes férjének gondolván azt :| véghez vitt paráznaságért” kér megbocsátást 1800-ban,³³ 1820-ban pedig Békésen történik hasonló tényállás. Szintén utóbbi gyülekezetben, 1822-ben poeniteált paráznaságért egy 55 éves férjes asszony, aki még „hajdan” esett bűnbe Brabantiában, nem részletezett módon és személylyel.³⁴ Sokszor a feyelmező számára ismeretlenként tűnnek fel a különböző etnikumú paráznak,³⁵ akik között a tájegységnek megfelelően találunk cigányt, románt és németet is.

30 A fattyú a frigyen kívül született gyermek általános népi megnevezése volt; Orémus Erzsébet és mostohaapja, Mónus István „fertelmes és hallatlan” paráznaságáért tartott poenentiát, szembe-tűnő módon egy év különbséggel (1798, 1799). Ugra (Bihar), 59. A lelkészek a paráznaságra utaló esetekre számos, olykor egészen kreatív rokon értelmű kifejezést, szókapcsolatot használtak, sajnos nem mindig következetesen. Ebből kifolyólag egyes fogalmak tisztázása nehézségekbe ütközik. Éppen a többször, többféle kontextusban megállapított fertelmesség kapcsán nem egyértelmű, hogy a paráznaság szinonimáját, jellemzőjét vagy akár egy hasonló jogi tárgyú, de a paráznaságtól eltérő cselekményt ért alatta a szöveg írója.

31 „Molnár Sándor I[ánya]. Sófia 33. [éves] megesett, a' tanyán erővel, egyedül lévén” (1859). Gyoma, 215.

32 ARLH, fond 287., reg. 57., p. 124.

33 Ugra (Bihar), 59.

34 Egyházkövetők névsora a békési egyházközségben

35 Dési Erzsébet „valami oláhval” megesett úgye miatt követte meg a gyülekezetet 1805-ben. Kötetgán, 87.

A hitszegés, bár általános jelentése valamely eskü megszegése, az esetek nagy részében a házastárs elhagyását takarta. A mezőbaji anyakönyv egyetlen bűnügyi bejegyzése Salamon Demeter háromszoros hitszegő reverzálisa 1786-ból,³⁶ a zsadányi Papp alias Elekes Kata pedig egy juhással való elszökése miatt tartott poenitentiát 1840-ben.³⁷ Utóbbi eklézsia tanácsa úgy tapasztalta, hogy a jegyben járás és a háromszori kihirdetés ideje alatti elválások legtöbbször „a Leányok hibája miatt esik meg”, minthogy „néhány házasság rontóknak közbejövetelek által megvezethetők, először velek kezett fogott Mátkájoknak tett szavokat és fogadásokat meg másolják, csak azért, hogy más, a nékiek alattomba biztatást nyújtott tehetősebb és gazdagabb szüléktől származott legényhez menjenek férjhez”, ezért 1815-ös határozatában kötelezte őket a jegy hiánytalan visszaadására, jegyeseiknek pedig kárpótlásul szabad kezet adott a nekik jegybeadott ingóságok felett.³⁸

A köznyugalom és a hitélet megzavarására alkalmas, valamint az emberi becsületet sértő megbotránkoztatások

A káromkodás és az istenkáromlás (amikor kifejezetten Isten személyével kapcsolatos a megnyilvánulás) között a mai hétköznapi értelmezés szerint evidens különbség van, a vizsgált időszakban e kettő sokhelyütt egybeolvadt. Olyan eset is találkozunk, amelyben ember ellen irányult az istenkáromlásnak megítélt frázis: a magyarremetei öreg és ifjú Gergely Sándor reverzálisa szerint „a Belényesi vásárba mint Atya a' fiával és fiu az Attyával illetlen dolgot és scandalumot vittünk véghez, egymás fejébe kaptunk, egymást rút káromolásokkal illettük”.³⁹ Nem volt szokás papíron megörökíteni, hogy mi is hangzott el, sovány vigasz a „teremtette mondás” kifejezés nem egy helyről való ismerete.⁴⁰ Az értékes részletek hiánya ellenére elmondható, hogy a nyilvánartott vétkek közül mennyiségi szempontból a káromkodás volt a már bemutatott sokszínűségű paráznság egyetlen érdemi „vetélytársa”.

Az istentisztelet rendjét megzavaró cselekmények közé sorolható a templomkerülés („ritkán élt communióval”), az úrvacsoravétel elmulasztása, valamint a templomi székek önkényes elfoglalása. A talált esetekből arra lehet következtetni, hogy utóbbit asszonyok használták az ellenérdekű fél, jellemzően egy másik asszony tudatos bosszantására. Bárdi Andrásné 1790. március 28-án idézték a kisperegi konzisztórium elé, amiért „az éneklés alatt, a' Székiből; más Székben ugrott által Szakmári Györgynére való neheztelésből”.⁴¹ Mezőtelegden

36 „...és ha ismét hitetlenül el hagyom úgy bannyanak velem mint hitetlen lator emberrel.” MB-RLH, fond 272., reg. 137., p. 1.

37 Zsadány (Bihar), 144.

38 Zsadány (Bihar), 145.

39 MRRLH, fond 300., reg. 949., p. 35.

40 Sarkadon pl. 14 esetet tartottak nyilván. Sarkad (Bihar), 414–415.

41 Az enapi ülés a fentebb említett valamennyi kihágással foglalkozott. KRLH, fond szám nélkül, reg. 1., p. 84.

a visszaeső Tót Gábornó ügyét, miután az nem járult a presbitérium elé, „dolga felvilágosítása végett” átadták a szolgabírónak 1848-ban.⁴²

A lelkész, bírák, esküdtek becsmérlése, rágalmazása olyan határokat látszott feszegetni, amelyeket az előjárók következetesen nem engedtek átlépni: a szolgabíró elé citálás⁴³ vagy annak megintés formájában a következő alkalomra nézve történő kilátásba helyezése⁴⁴ már első ízben is bekövetkezhetett. Ehhez képest a szülővel szembeni szeretetlenség kapcsán elég változó megítélést és szankciókat tapasztalunk. A biharugrai anyakönyv tanúsága szerint 1820-ban egy Horváth István nevű egyházi apjával szembeni válogatott gonoszkodása és más előjárók fejére olvasott botrányos szidalmi és rágalmi („véle a szart megétette” [az apja, gyermekkorában]) ellenére csak figyelmeztetést kapott az egyháztanácstól, miszerint legközelebb már a vármegye kezére fog adatni,⁴⁵ a korabeli kisperegi lelkész pedig egyenesen az aprólékos vétkek között említi mind a szülőre, mind a bírakra irányuló tiszteletlen magatartásokat és a „közönséges” hívek egymás iránti haragjából táplálkozó bosszúság-okozásokat is (1790–1791).⁴⁶

Vagyon elleni magatartások

A lopás irányulhatott értékesebb állatra, terményre, pénzre, de akár méhekre is.⁴⁷ A káromkodáshoz hasonlóan inkább férfibűn volt, kivétel ez alól Sarkad református eklézsiája, ahol szinte ugyanannyi nő – akár anya és lánya egyszerre! – poenitált lopás miatt, mint férfi,⁴⁸ jelentősen eltérve az átlagos tendenciától. A tolvajlások számát az egyébként mezővárosi voltából adódóan népesebb közösség helvét egyházkormányzata is magasnak érezhette, mivel két elkövetőt is megcsapattak (1780), négyet pedig – szintén tetemesnek ítélt vállalkozásaik miatt – a vármegye kezére adtak (e súlyosabb ügyek terheltjei egytől egyig férfiak voltak).⁴⁹ Az erőszakkal párosuló lopás (rablás) sajátos módja jelenik meg Anton, ahol 1777-ben I. Szabó Mihályné, 1807-ben Czékus Ilona követett ekléziát a falu csapszékének, illetve az azon tartott bornak felferéséért.⁵⁰

Egy másik szembetűnő jelenség, hogy Magyarremetén – az egyedüli helyen, ahol a gabonaszankció intézménye a matrikulák tanúsága szerint élő gyakorlat volt – a szokottnál magasabb arányban szerepelnek a föld termésével kap-

42 MTRLH, fond 318., reg. 1291., p. 21. Ugyanitt azonban egy korábban jó magaviseletű gazda, Kis Sándor részéről elegendőnek bizonyult a lelképásztor eklézsiagyűlés előtt való megkövetése az egyházfának tett olyan kijelentéséért, miszerint a kért búzából „6 a Krisztusnak sem ad” (1842). MTRLH, fond 318., reg. 1291., p. 12.

43 N[eme]s. Kádár István esete (1840). MTRLH, fond 318., reg. 1291., p. 7.

44 Opra Lászlóné esete (1825). MRRLH, fond 300., reg. 950., p. 77.

45 Ugra (Bihar), 61.

46 KRLH, fond szám nélkül, reg. 1., p. 84.

47 Utóbbi négy férfi egyszerre követte el 1769-ben. Ugra (Bihar), 58.

48 Sarkad (Bihar), 413–414.

49 Sarkad (Bihar), 414–415.

50 A második eset személyes adatokkal kecsegtető részei alaposan kisatírozva. ARLH, fond 287., reg. 57., p. 123.

csolatos károkozó vagy egyéb nemkívánatos magatartásformák. Ör[eg]. Márton János 1814-ben megszegte az egyházközség azon rendelkezését, miszerint „ha valaki más malomba őröl az Ekl[éz]s[i]a malmán kívül, meg büntetetik, ’s a’ gabonáját is el veszik”, ez alapján az elkobzás mellett más szankció elviselése is kötelező lett volna a számára. A presbitérium végül visszaadta a gabonát a vizitáció elé idézett Mártonnak azzal a megjegyzéssel, hogy aki ezek után hasonlóképpen vétkezik, azt örökre megfosztják a gabonájától.⁵¹ A már emlegetett Opra Lászlóné Lukáts Miklósnéval több héten át is elmulasztotta a lelkész részére történő kötelező őrleést, gabonabüntetésüktől a következő alkalommal duplázódás feltételével tekintett el az egyháztanács (1825).⁵² Egy 1832-ben kelt reverzális megemlíti az istenkáromló Kakutsi Mihály korábbi megfegyelmezését is, aki „mint közönséges kártévő, a’ külső birák által is, a’ közönséges vetések és rétbeli kaszálók meg étetéséért, ’s több ezekhez hasonló tilalom rontásokért testiképpenn meg bünttettem és a’ deresbe megvágattattam.”⁵³

Egyéb ritkábban bejegyzett normaszegések

Noha a részeg(es)séget mint életvitelbeli kihágást a reformáció magyarországi megerősödésének időszakában a paráznsággal rokonították,⁵⁴ hasonló részletességű leírásokkal nem számolhatunk. A kisperegi jogelődjének számító egyeki egyházban 1766-ban egy Madács Mihály nevű férfi apja távollétében részegen kezet emelt anyjára, ám nem tisztázott okokból felmentették a nyilvános büntetés terhe alól,⁵⁵ Kis Péter pedig már Peregén bűnhődött atyja káromlásáért és megveréséért 1806-ban.⁵⁶ Fegyelmi ügyben hasonlóképpen alig kerül elő a verés és a veszekedés-civakodás tényállása, jóllehet a mindennapokban való előfordulásuk szintén magasabb lehet a dokumentáltnál.⁵⁷ E három sérelmes cselekedet előfordulása a békéltetési ügyekben tetten érhetőbb, melyekre kitérni később fogok.

51 MRRLH, fond 300., reg. 948., p. 24–25.

52 MRRLH, fond 300., reg. 950., p. 77.

53 „A’ deresbe” rész kézzel kihúzva. MRRLH, fond 300, reg. 949., p. 35.

54 „A részegség testvér bűn a paráználkodással, és a részegség bűnéért az ellenség fogságával és halállal fenyeget az Ur. Sőt még akik tréfát űznek a reszegesek becstelenségével és nevetnek azoknak gonoszágaik felett, azokat is kárhoztatja az Ur, és a kik másokat erőszakkal, avagy a barátság álcája és színe alatt leitatnak, azokat is kárhoztatja a szent írás.” Debreceni zsinat 1567-ik évben. Nagyobb cikkek. XLVII. cikkely

55 KRLH, fond szám nélkül, reg. 1., p. 87.

56 KRLH, fond szám nélkül, reg. 1., p. 88.

57 Olybá tűnik, hogy nem büntették őket önállóan. I. Bodó István vérengzése és veszekedése mellett egyszerre poeniteál isteni káromlásért is (1792). Mezőgyán, 194.

Észrevételek és következtetések

A kutatásaim során kiforrott benyomásaim közül az egyik legközhelyesebb, hogy minél többféle vétket tartanak nyilván és büntetnek egy egyházközségben, annál nagyobb törekvés mutatkozik az eklézsia vezető berkeiben a szigorú fegyelmi gyakorlatra nézve. (A nagy számok törvénye miatti torzulások elkerülése végett ily szempontból érdemesebb lehet a falusi gyülekezeteket szemrevételezni a városiak helyett.) Egyes élénk figyelmű lelkipásztorok azt is feljegyezték, ha valaki az elkövetett bűnéért még nem poeniteált, mások komolyabb hagyományát is kezdték kialakítani a fegyelmezésnek. Szentiványi Sámuel az 1790-es években a legkülönbélebb vétket tartotta számon és rendelte büntetni Kisperegen, „czégéres bűnök” és „aprólékos vétségek” kategóriákba sorolva azokat;⁵⁸ a gondviselés fintora, hogy ellene a maga részegessége és felesége szexuális megbotránkoztatásai miatt hívei instanciát nyújtottak be az egyházmegyénél, így véget ért papi pályafutása.⁵⁹ Magyarremetén a keresztvonásos önkötelezés volt a bevett gyakorlat: az egyházközség 1809–1824 időszakra vonatkozó anyakönyvébe 13 ilyen esetet jegyeztek fel, Biharugrán az 1793. évben tapintható ki hasonló periódus. A keresztvonás nélkül szereplő, egyes szám harmadik személyben megfogalmazott, az újabb bűnbeesés elkerülése kapcsán tett ígéretnek szélesebb körben elterjedtnek mondhatók.⁶⁰

Az átlagember ballépései mellett meg kell említenünk az egyházi személyek habitusán bekövetkezett csorbákat is. Jellemzően a fiúiskolai tanítók magaviselete körül voltak szokványosak a problémák.⁶¹ Okányban visszatérő egyházfegyelmi ügy volt abból, hogy a gyerek elnyomorodik a tanítók „kegyetlen pofozkodása” miatt, de az is előfordult, hogy egyikük, bizonyos Debreczeni József a borjúcsordást pofozta meg mások szeme láttára (1845).⁶² Mezőtelegden Fazekas György oskolamester adta fel a leckét a kálvinista gyermekeknek és magának a kálvinista egyháznak is, hiszen egyízben a tanítási kötelessége teljesítésére és szelídebb bánásmódra kellett inteni (1840),⁶³ máskor istenkáromlással vádolták

58 KRLH, fond szám nélkül, reg. 1., p. 84–87.

59 HEGYI 2018. Szentiványi egyébként a sarkadi Kis-féle esethez hasonlóan maga is paráznának számított, mivel asszonyától nem vált el.

60 „If[jú]. B. Szabó Mihály a' O[láh]. Sz[ent]. Miklósról és M[ező]. Pályiból el lopott 10 Lovakért, a' T[ekintetes]. N[emes]. Vármegye Árestomából ki szabadulván, fogadást tett az Akkori Predikátor előtt, hogy soha többé az az ember nem lessz [...]” Ugra (Bihar), 60–61.

61 Több gyülekezet anyakönyvében is olvasható arról tudósító bejegyzés, hogy „sok szülék magok fejességekből vagy pedig az Oskola Mesterre különös rendetlen indulatból” a fiaikat a helyi leányiskolába íratják át. Nagyharsány (Bihar), 155. E jelenség a nemek keveredése miatt az egyház számára elfogadhatatlannak bizonyult; az már csak hab a tortán, hogy a lánytanítók munkáját egyébként is kisebbre becsülték társaikénál. HEGYI 2021, 116.

62 Okány, 160–162.

63 MTRLH, fond 318., reg. 1291., p. 6.

(1841),⁶⁴ de még a lelkészt is illette becsmérő szavakkal (1842),⁶⁵ s mindmégannyiszor csak figyelmeztetést és intő szavakat kapott osztályrészül. Mindez azonban csak a helyi szinten is kezelhető és kezelendő ügyek sajátossága: a komolyabb súlyú klerikusi vétkeket a területileg illetékes egyházmegyei fórumon tárgyalták, ezek írásos megőrzésére jellemzően nem terjedt ki az anyakönyvek fegyelmi nyilvántartó szerepe. S bár az egyház igyekezett megvédelmezni a saját soraiba tartozókat az általa túlzottnak vagy alaptalannak megítélt világi támadásokkal szemben, a tarthatatlan magatartást tanúsító belső személyek kemény megfedrését nem mulasztotta el.⁶⁶ A találtak alapján a világi emberek által betöltött előjárói pozíciók befeketedése sem maradt következmény nélkül: a már sokszor hivatkozott Magyarremetén látunk arra példát, hogy a prédikátor közreműködik a sikkasztó gondnok, a pártütő, a parázna és a legkisebb okból is puskával fenyegető presbiter elmozdításában.⁶⁷ Kőtegyánban Baratsi Istvánnak nyilvánosan kellett poenitentiát tartania 1770-ben, amiért „a Biróság némely jószágait a következő birónak által nem adott hanem magának megtartott”.⁶⁸ A biharugrai egyházi és a nem feltétlenül előjáró, de a hétköznapi életben szintén kulcsfontosságúnak tekinthető személy, a bába okányi esetéről korábban szoltam.

Bár a házassági békéltetés alapvetően családjoggal kapcsolatba hozható problémákat jár körül, az esetek majdnem mindegyikében olyan magatartás ad okot a panaszra, amely a szóbanforgó vagy más eklézsia gyakorlata szerint egyházfegyelmi ügynek minősült (volna). Efféle sérelmek közé tartozik a verés, szidalmazás, részeges vagy parázna életmód, káromlás vagy káromkodás, de érdekességképpen a „külön erszény tartása” (a terhelt nem osztja meg keresetét a házastársával vagy a családtagjaival) és valamilyen szokványos teendő nem megfelelőnek vélt ellátása (ehetetlen ételek főzése) vagy elhanyagolása (ruhák meg nem foltozása) is jellemző konfliktusforrás volt. Többnyire a nő tűnik fel kezdeményező félként, kijelentvén a presbitérium előtt, hogy „nem szenvedheti tovább a férje kegyetlenkedéseit”, és általában megemlíti, hogy a további erőszaktól való félelmében folyamodik a különlakás engedélyezéséért. A férjek válási szándékának megfogalmazott okai között jobbára a feleség valamilyen paráznasággal rokon cselekedetét vagy háztartási kötelességekkel kapcsolatos hiányosságokat találunk, jóllehet a kép olykor elég árnyalt. Az egyháztanács azonban nem választ(hat)ja el őket egymástól,⁶⁹ ehelyett a békés együttlakásra szólítja fel őket, komolyabb ügyben vagy többszöri eredménytelen felszólítást követően a pertől elzárkózva világi hatóság elé küldi a békétleneket, s egyúttal poenitentiát

64 A vádat a presbitérium az egymásnak ellentmondó tanúvallomások miatt nem találta megalapozottnak. MTRLH, fond nr. 318., reg. 1291., 7–9.

65 MTRLH, fond nr. 318., reg. 1291., p. 11.

66 ILLYÉS 1941.

67 MRRLH, fond 300., reg. 950., p. 1.

68 Kőtegyán, 86.

69 Mária Terézia (1740–1780) óta a házassági ügyek világi hatáskörbe tartoznak. II. József ezen annyit finomított, hogy a válóper megindításához a lelkész által kibocsátott békéltető bizonyítvány felmutatását tette szükségessé. ILLYÉS 1941.

is kiszab az egyházfegyelmi ügy tárgyát elkövető személyre nézve.⁷⁰ A hitvesiek mellett természetesen más családi kapcsolatok parázsló szembenállásai is a gyülekezet „békéltető testülete” elé kerültek feloldásra, akár összcsaládi perpatvar formájában is, ahol már többirányú konfliktusok veszélyeztették vagy tették lehetetlenné a békés egymás mellett élést – nem ment ritkaságszámba ugyanis az ipával-napával vagy valamely szülővel elmérgesedett viszony (lásd a korábbi példákat). Mezőtelegden még arra is akad eset, hogy egy házaspár tagjai között „hasztalan ingerlő” pletykáival békétlenséget szító katolikus fazekaslegényt, Zahotzky Györgyöt a református gyülekezet presbitériuma 1843-ban hazakísértetett Csehországba, hogy „több házások között ily veszedelmes házsártosságot ne indítson”.⁷¹ (A megorrolt vétkes ennek hatására többeket megfenyegetett és kijelentette, hogy „azok közze a goromba Calvinista kutyák közze nem megyek többé”, így a református vallás és a közösség előljáróinak kisebbitése okán útnak indítása előtt nem részletezett módon és körülmények között még egyszer megbüntették.)⁷² A férj egyébiránt kibékült a házasságtörés hamis híre miatt megütött feleségével, ám később megint bántalmazni kezdte, így az asszony kérésére az egyház kénytelen volt engedélyezni a különlakást (1844).⁷³

„Vajha tsudálatosan megditsöitné Isten különösen ebbe a személybe a maga megtérítő kegyelmét!!!”⁷⁴

Végezetül figyelmet érdemel a források elfogultságának kérdésköre is. Írottakról lévén szó, meg kell állapítani, hogy a tárgyalt korszakban nem volt magától értetődő, hogy egy bűnügyi jellegű nyilvántartásnak minden szubjektív hozzáfűzéstől mentesnek kell lennie – az egyházfegyelmi következményeket kiváltó feljelentés gyakran egyet jelentett a pletykával –, egy falusias típusú társadalomban, ahol a társas kapcsolatok és a mindennapokban jelentkező ingerek száma jóval behatároltabb egy városias életközösséghez képest, a tárgyilagos megítélés helybeli és „külső” (idegen) elkövető vonatkozásában egyaránt komoly kihívások elé nézett, már ha volt rá törekvés. A fegyelmi bejegyzések soraiban gyakran megbújik egy-egy olyan kifejezés, mely napjaink jogérzéke szerint már nem mondható objektívnek. Elenyésző számban előfordul, hogy egész gondolatok hagyják el a feljegyző tollát, mintegy sóhajként vagy bosszús megjegyzésként,⁷⁵ amely talán

70 Tekintettel arra, hogy a paráznság II. József törvénye szerint egyházilag csak önkéntes hozzájárulással büntethető, a házasságtöréssel megvádolt, de azt be nem ismerő felet elviekben nem lehetett ezért elmarasztalni. A békéltetés során általában istenkáromlókkal szemben állapítottak meg poenentiát, mint az ily szempontból visszaeső Kakutsi Mihály esetében (1842). MRRLH, fond 300., reg. 949., p. 31.

71 MTRLH, fond 318., reg. 1291., p. 13.

72 MTRLH, fond 318., reg. 1291., p. 14–15.

73 MTRLH, fond 318., reg. 1291., p. 16.

74 Idézet az anti „rossz asszony”, Szilágyi Erzsébet ügyéből. ARLH, fond 287., reg. 57., p. 123.

75 „Csapó István Varga Ersébethel elkövetett paráznságáról peniteálni akarván [...] felállottak a katédra mellé, de az uraság közben vetésével jó szándékjokat félbe hagyák; üsd főbe ezt a jó szándékok!” Okány, 118.

többet árul el a megfogalmazóról, mint arról a személyről, akivel kapcsolatban azt megfogalmazták. E szűkebb jelenség azonban korántsem általános, mert egy valamilyen okból „megemlegetett”, kirívó esethez kapcsolódik.

Irodalom

BÁRTH 2013 = Bárh Dániel: Alsópapság és népi kultúra (Kutatási irányok, modellek és megközelítési lehetőségek). Bárh Dániel (szerk.): *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon*. Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék, 2013, 9–42.

HEGYI 2016 = Hegyi Ádám: A lelkész és a gyülekezet viszonya 1802-ben Úri Sándor gyomai káplán esetének tükrében. In: *Ethnographia*, 127(2016)2. 258–272.

HEGYI 2018= Hegyi Ádám: „...azt közönséges helyen fel olvasni éppen nem tanácsos...” Az olvasás és a vallásellenesség kapcsolatai a Békési Református Egyházmegyében 1781 és 1821 között. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2018.

HEGYI 2021 = Hegyi Ádám: Rektorok lelkészi szolgálatai. Református tanítók társadalmi megítélése a 18. században a Dél-Alföldön. Bárh Dániel (szerk.): *Papok a 18–20. századi lokális közösségekben. Történetek találkozása*. Budapest: MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport, 2021, 111–121.

ILLYÉS 1941 = Illyés Endre: *Egyházfegyelem a magyar református egyházban (XVI–XIX. századokban)*. Debrecen sz. kir. város és Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomda-vállalata, 1941.

JUDÁK 1977 = Judák Margit: *Egyházi anyakönyvek mikrofilmmásolatai 1895. október 1-ig: Állagjegyzék*. Levéltári leltárak 72. Budapest: Magyar Országos Levéltár 1977.

KISS 2011 = Kiss Réka: *Egyház és közösség a kora újkorban. A Küküllői Református Egyházmegye 17–18. századi iratainak tükrében*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011. (Néprajzi tanulmányok)

KÓSA 2011 = Kósa László: Gyula alföldi mezőváros református presbitériuma a 19. században. Kósa László: *Művelődés, egyház, társadalom. Tanulmányok*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011, 69–116.

NAGY 2019 = Nagy Janka Teodóra: A református egyházfegyelmezési gyakorlat jogi kultúrtörténeti emlékei: szégyenkövek a Dunamelléki Református Egyházkerületben. Borsy Judit: *Reformáció a Dél-Dunántúlon*. Pécs – Kaposvár – Szekszárd: Magyar Nemzeti Levéltár, 2019, 63–78.

S. LACKOVITS 2007 = S. Lackovits Emőke: Református rendtartás és egyházfegyelem a Balaton-felvidéken. In: *Ethnographia*, 118. évf. 2–3. szám, 2007, 125–150.

Levéltári irodalom

Arad Megyei Levéltár - Anyakönyvi gyűjtemény – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad - Colecția registre de stare civilă:

KRLH – Kisperegi Református Lelkészi Hivatal: fond szám nélkül, reg. 1., p. 75., 84–89.

Bihar Megyei Levéltár - Anyakönyvi gyűjtemény – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Bihor - Colecția registre de stare civilă:

ARLH – Anti Református Lelkészi Hivatal: fond 287., reg. 57., p. 123–124.

MBRLH – Mezőbaji Református Lelkészi Hivatal: fond 272., reg. 137., p. 1.

MRRLH – Magyarremetei Református Lelkészi Hivatal: fond 300., reg. 948., p. 24–25., 55.; reg. 949., p. 31., 35., 81., 83.; reg. 950., p. 1., 77.

MTRLH – Mezőtelegdi Református Lelkészi Hivatal: fond 318. reg. 1291., p. 6–9., 11–16.

Internetes források (Letöltési idő: 2023. február 15.)

A békési egyházmegye egyházkormányzati tervezete egyházfegyelem, papmarasztás, papválasztás módosítása tárgyában. <http://bekref.bibl.u-szeged.hu/192/>

Debreceni zsinat 1567-ik évben. Nagyobb cikkek. <http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/KISS5C.HTM>

Egyházi kánonok, melyeket részint a magyarországi, részint az erdélyi régi kánonokból egybegyűjtött s a kor kívánatához képest több másokkal is bővített és kissé jobb rendbe szedett Geleji Katona István az erdélyi igazhitű egyházak püspöke 1649. http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/KA_GELEJ.HTM

Egyházkövetők névsora a békési egyházközségben. <http://bekref.bibl.u-szeged.hu/387/>

Familysearch - Hungary Reformed Church christenings: COLLECTION RECORD, 1624-1895:

Anyakönyvek, 1741–1895 / Református Egyház, Gyoma – Kereszteltek 1741–1822 Házasultak 1741–1830 Halottak 1741–1787, 1804. 508–516. <https://www.familysearch.org/search/film/004707172?cat=159951>

Anyakönyvek, 1751–1895 / Református Egyház, Nagyharsány (Bihar) – Kereszteltek, házasultak, halottak 1751–1895. 155. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-9C49-S?i=154&cat=162821>

Anyakönyvek, 1757–1895 / Református Egyház, Zsadány (Bihar) – Kereszteltek, házasultak 1757–1895 Halottak 1757–1838, 1853–1895. 143–145. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-MP9Z-64?i=143&cat=175060>

Anyakönyvek, 1760–1895 / Református Egyház, Mezőgyán – Kereszteltek
1760–1869 Házasultak, halottak 1761–1869. 194. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-9Z9H-8X?i=193&cc=4133831&cat=163768>

Anyakönyvek, 1765–1895 / Református Egyház, Kőtegyán - Kereszteltek, halottak 1765–1886 Házasultak 1765-1882. 86–87. <https://www.familysearch.org/search/film/004707767?cat=163690>

Anyakönyvek, 1765–1895 / Református Egyház, Sarkad (Bihar) – Kereszteltek, házasultak, halottak 1765–1838. 413–414. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-MP2T-2?mode=g&cat=167792>

Anyakönyvek, 1765–1895 / Református Egyház, Ugra (Bihar) – Kereszteltek, házasultak, halottak 1765–1859. 58–61. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-MJGZ-9?i=60&cat=156061>

Anyakönyvek, 1768–1895 / Református Egyház, Okány – Kereszteltek 1768–1861 Házasultak 1769–1861 Halottak 1800–1861. 118., 156., 160–162. <https://www.familysearch.org/search/film/004707594?cat=166178>

Gyülekezettörténet: az egyházközségek egyházmegyei beosztásának változásai 1703-tól (Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára): <https://leveltar.drk.hu/kutatasi-segedletek>

Reformed church discipline in records of the wider Maros-Körös Interfluve

ENDRE BÍRÓ

„You have to punish the sin – where and how it fits – without favour and fear” – prescribes the pastor’s oath sample in the first protocol (1696–1809) of Diocese Reformed of Békés, referring to original rigor of Reformed church discipline. In spite of that this rigidity reduced dramatically to turn of the centuries XVI–II–XIX., its role remains for a long time in religious people’s life. The church government kept its eyes on believers’ actions and urged them to repent because of their socially reprehensible acts but its punitive power started to be narrower than state judiciary and its sanctions also got lower.

This study takes under examination an important type of connecting source groups – the records of this geographical territory – and conveys the picture that these sources are showing.